

ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

REVUE HELLÉNIQUE
DES DROITS DE L'HOMME

ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

ΦΙΛΙΠΠΟΣ Κ. ΒΑΣΙΛΟΓΙΑΝΝΗΣ

Michel Troper, Το σύνταγμα
και ο νομικός ρεαλισμός

ΑΝΑΤΥΠΟ

79

2019

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΚΚΟΥΛΑ
ΑΘΗΝΑ - ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

*Michel Troper, Το σύνταγμα και ο νομικός ρεαλισμός**

ΦΙΛΙΠΠΟΣ Κ. ΒΑΣΙΛΟΓΙΑΝΝΗΣ

ΜΕ ΤΗΝ ΕΓΚΥΡΗ ΕΚΔΟΣΗ της προκείμενης συλλογής αντιπροσωπευτικών δοκιμίων του *Michel Troper*, το ελληνικό αναγνωστικό κοινό έχει την ευκαιρία να έλθει για πρώτη φορά (εξ όσων γνωρίζω) σε άμεση επαφή με τη σκέψη του επιφανέστερου σύγχρονου Γάλλου νομικού θετικιστή ή καλύτερα, όπως ο ίδιος θα προτιμούσε, *ρεαλιστή* (69¹). Η περιεκτική εισαγωγή του μεταφραστή των δοκιμίων *Γιώργου Καραβοκέρη*, ήδη αποτελεί συγχρόνως και μια πρώτης τάξεως *κριτική* παρουσίαση της θεωρίας του *Troper*. Συμφωνώντας με τις κριτικές επισημάνσεις του μεταφραστή και αφήνοντας για το τέλος κάποιο σχόλιο σχετικό με τις πνευματικές συνθήκες υποδοχής της έκδοσης (καθ' εαυτήν ασφαλώς αξιόλογης) στη χώρα μας, θα ήθελα, χάριν της συνέχειας του διαλόγου και των σχετικών αντιπαραθέσεων και επί ελληνικού εδάφους, να θέσω υπό δοκιμασία μια σχετι-

Ο κ. *Φίλιππος Κ. Βασιλόγιαννης* είναι αναπληρωτής Καθηγητής Φιλοσοφίας του Δικαίου στη Νομική Σχολή του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

* Μετάφραση *Γιώργου Καραβοκέρη*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2018. Στο κυρίως κείμενο βασίστηκε η ομιλία μου κατά την παρουσίαση του εν θέματι βιβλίου τη 12.3.2018 στον Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών. Τη δημόσια συζήτηση οργάνωσε το Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου (Ίδρυμα Θεμιστοκλή και Δημήτρη Τσάτσου), το οποίο, και ιδιαίτερα τον Πρόεδρό του Καθηγητή *Ξενοφώντα Κοντιάδη*, ευχαριστώ θερμά, και από τη θέση αυτή, για την πρόσκληση να λάβω μέρος στην επιστημονική εκδήλωση. Ευχαριστώ, επίσης, για τις παρεμβάσεις τους και τα σχόλιά τους, τον Καθηγητή *Ενάγγελο Βενιζέλο* και τον συνάδελφο δικηγόρο *Ιωάννη Κουτσούκο*, καθώς και, για τις παρατηρήσεις και τις επισημάνσεις τους, τους ομιλητές στην ίδια εκδήλωση *Χρήστο Ράμμο*, Αντιπρόεδρο του Συμβουλίου της Επικρατείας, *Απόστολο Βλαχογιάννη*, Δρ. Συνταγματικού Δικαίου, *Γιώργο Καραβοκέρη*, Επίκουρο Καθηγητή, *Νίκο Παπασπύρου*, Επίκουρο Καθηγητή, και τη συντονίστρια της συζήτησης *Σταυρούλα Κτιστάκη*, Καθηγήτρια, Πάρεδρο του Συμβουλίου της Επικρατείας.

1. Οι εντός παρενθέσεων αριθμοί του κυρίως κειμένου παραπέμπουν στις σελίδες του βιβλίου.

κή αποτίμησή του: «Η εγγενής και μεγάλη αξία... της θεωρίας» – υποστηρίζει ο μεταφραστής – «είναι η δυνατότητα της ενσωμάτωσής της στο ίδιο το συνταγματικό επιχείρημα και για αυτό το λόγο παραμένει πάντα επίκαιρη, παρά τον μάλλον αποδομητικό, παρά συγκροτητικό της χαρακτήρα για τη συνταγματική θεωρία» (10 επ.). Εν συνόψει, θα υποστηρίξω ότι η θεωρία του *Troper* μάλλον αδυνατεί να ενσωματωθεί στη συνταγματική επιχειρηματολογία στην *ονομαστική αξία* της τελευταίας, ακριβώς επειδή δεν είναι (και οπωσδήποτε στον βαθμό που δεν είναι) *εποικοδομητική*.

Θα χαρακτηρίζα, κατ' αρχάς, τη θεωρία του *Troper* ως *μεταθητικά ανυποψίαστη* (Ο ίδιος πάντως εκλαμβάνει ως *ηθική* μόνο τη λεγόμενη *κοινωνική*, η οποία αποτελεί, βέβαια, αντικείμενο μιας γνήσια *ηθικής* κριτικής ακριβώς ως *επικρατούσα*, και τη διακρίνει – ορθά – όχι από το *δίκαιο*, αλλά από την *επιστήμη* του δικαίου [91 επ.]). Λέγοντας *μεταθητικά*, περιορίζομαι εν προκειμένω στα, ούτως ειπείν, *μετανομικά* ζητήματα που συνυφαινονται με την ίδια τη δυνατότητα να συγκροτηθεί μια αξία λόγου *νομική δογματική*, όπως ακριβώς αυτή είναι πράγματι συγκροτημένη π. χ., η δογματική των κλάδων του αστικού δικαίου και του γενικού ποινικού δικαίου. Ο συγγραφέας των δοκιμίων ομολογεί (85) ότι είναι *μεταθητικά αγνωστικιστής*². Η εν λόγω νομική δογματική, ωστόσο, καλλιεργημένη από τη θεωρία και την πράξη το αργότερο από την αρχαία Ρώμη, παρά τις κατά καιρούς αποτυχίες και τα ξεστρατίσματά της (ο νομικός ρεαλισμός ως *λειτουργισμός* είναι από αυτά!), αποτελεί ένα επίτευγμα *θεμελιωδώς* γνωστικό. Ο *Troper*, *διαφωνώντας* με τους νομοδιδασκάλους (οι τελευταίοι πρέπει ασφαλώς να είναι σε θέση να *διαφωνήσουν* μαζί του σε αυτό τουλάχιστον το σημείο), υποστηρίζει ότι το δίκαιο αδυνατεί να αποτελέσει αντικείμενο *γνώσης*, διότι οι σχετικές (νομικές) κρίσεις μας ως αξιολογικές θα εξέφραζαν «μόνο τα συναισθήματα ή τη βούλησή μας... Ο λόγος των νομικών της πράξης [π. χ. σε μια διεκδικητική αγωγή]... δεν περιγράφει δικαίες σχέσεις, ούτε είναι αποτέλεσμα γνώσης, αντιθέτως εκφράζει τη βούληση και τα συναισθήματά τους... [, και] σε κάθε περίπτωση... δεν συνιστά επιστήμη» (ό.π.). Για την επιστήμη του δικαίου, ως επιστήμη ικανή να εκφέρει *αληθείς* και *ψευδείς* προτάσεις, δηλαδή *αξιολογικά ουδέτερη*, αντικείμενο δύναται να είναι, κατά το πρότυπο των εμπειρικών επιστημών (99 επ.), *μόνον* ένα τμήμα της *εμπειρικής* πραγματικότητας, π. χ. η συμπεριφορά των δικαστών ως *ψυχοκοινωνικό* φαινόμενο (59)· ήτοι, κατά έναν ήδη παρωχημένο δημοφιλή δυϊσμό, *γε-*

2. Βλ., εκτενέστερα, PIERRE BRUNET/VÉRONIQUE CHAMPEIL-DESPLATS/ERIC MILLARD/CARLOS MIGUEL HERRERA/JEAN LOUIS HALPERIN/ANDRÉ JEAN ARNAUD, *20th-Century Legal Philosophy in France*, in ENRICO PATTARO/CORRADO ROVERSI (eds), *A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence*, τ. 12, *Legal Philosophy in the Twentieth Century: The Civil Law World, 1. Language Areas* (Dordrecht: Springer, 2016), σσ. 448 επ.